

ÁSATÁSI JELENTÉSEK

A MAGYAR TÖRTÉNETI MÚZEUM RÉGÉSZETI OSZTÁLYÁNAK ÁSATÁSAI.

1948.

1. *Tápiószele* (VII. 30—VIII. 8). Mivel az 1947. évi tápiószelei ásatások során, a község határában, az evangélikus egyház földjén szarmatakorai sírokat találtunk a szkíta-temető közvetlen szomszédságában, az idei ásatásnak az volt a célja, hogy megállapítsa, vajon csak néhány szórva-nyos szarmata sírról van-e szó, avagy rendszeres szarmata temetőről? Ez alkalommal csak az evangélikus egyház földjén dolgoztunk.

A területet harminckilenc, két méter széles és tíz méter hosszú szelvényekre osztottuk, amelyek közül az V. és VIII.-at még 1947-ben, az I., IV., VI—VII., IX., XI—XII., XV., XVIII., XXI., XXIX., XXXIV., XXXIX.-et 1948-ban tártuk fel; ezekből a XXIX., XXXIV. és XXXIX.-et csak egyméter szélességben. Kibontottunk összesen 10 sírt, amelyekből árpádkori az 56., szarmatakorai az 59. és 60., szkíta-temető az 58., 61—65.; feldúlt, bizonytalan korú (talán La Tène-kori) az 57. sír.

Megállapítható volt, hogy a szóbanforgó terület halomszerűen kiemelkedő részén voltak a szarmata-sírok, az 1947-ben feltártakkal együtt összesen négy. Mivel azonban a közvetlenül érintkező területek mind szőlő alá voltak forgatva, ma már nem állapítható meg teljes bizonyossággal, nagyobb kiterjedésű szarmata temető volt-e itt? További feltárások szempontjából a XXXIV. és XXXIX. szelvények közötti terület jöhet számításba, ahol a sírok átlagos mélysége egyméter. A XXXIV. szelvényben egy, a XXXIX.-ben három szkíta-sír került elő. A szkíta-kori sírok közül a 63. és a 65. hamvasztásos rítusú, a 61. és 64. zsugorított csontvázas a szokásos mellékletekkel. Feldúlt csontvázas sír az 58. és feldúlt bizonytalan jellegű a 62. sír.

2. *Alsópáhok* (VIII. 18—VIII. 28). Már a múlt század végén folytak ásatások ezen a területen. Csak Árpád több száz sírt bontott fel s valamennyi a »Keszthely-kultúra« körébe tartozott. Mivel a »Keszthely-kultúra« problémája a hazai avar-kutatás szempontjából elsőrendű jelentőségű, s mivel a korábbi ásatások megfigyelései sok kívánnivalót hagytak hátra, 1946 őszén kísérletet tettünk további, esetleg még fel nem bontott sírok feltárására. Sikerült is a temető eddig érintetlen részéből 25 sírt feltárni, s bár ezek nagyrésze közel egykorú bolygatásnak esett áldozatul, mégis a teljes egészében megmentett antropológiai anyag, továbbá a sírok irányára, a mellékletek elhelyezésére vonatkozó megfigyelések jelentős adatokat szolgáltatottak a kultúra alaposabb megismeréséhez. Ezt a munkát folytattuk 1948-ban. Célunk az volt, hogy a temető kiterjedését meghatározzuk.

Német László földjén kilenc kutatóárokkal és két négyszeres m-es szelvényt dolgoztunk. Nyolc sírt találtunk, melyek közül kettő volt bolygatatlan. Az utóbbiak közül az egyiknek voltak jelentősebb mellékletei (karperecek, fülönfüggők, gyöngyök). A munkát ezután a szomszédos Szabó Géza-féle földön folytattuk, ahol további két sír került elő, az egyik igen gazdag mellékletekkel, mutatva, hogy a temetőnek ezen a részén eredményesebb ásatás ígérkezik. Az országút déli oldalán, a rk. plébános földjén

húzott kutatóárok meddők maradtak. Úgy látszik, hogy a temető délkelet felé nem nyúlik túl az országút vonalán. Az 1946 és 1948-ban feltárt sírok száma összesen 35.

3. *Cserszegtomaj* (VIII. 18—VIII. 28). A Cserszegtomaj területéhez tartozó Dobogóhalmon murva-bányászással kapcsolatban már régóta kerülnek elő régészeti leletek. A Keszthelyről Sümegre vezető országút jobboldalán Penteli Ferenc murva-bányájában 1939 januárjában Török Gyula tárt fel La Tène és hallstattkori sírokat. E munka folytatásaként 1946 október 7—12 között a Régészeti Osztály végzett feltárásokat, amelynek során hat hallstatti urnasírt és egy koracsászárkori hamvasztásos sírt, az út baloldalán pedig (a Penteli-féle földnek a Dobogóhalom felé eső folytatásában) egy koracsászárkori hamvasztásos és egy későcsászárkori csontvázas sírt leltünk. A bánya területén hallstatt-kori település emlékeire bukkantunk. 1947 augusztus 22—23-án Szántó Imre a Penteli-féle földön további hat hallstatt-kori sírt és egy korábban megbolygatott bronz kincsleletet talált.

Az 1948-ban végzett ásatásokkal azt a kérdést akartuk tisztázni, hogy a hallstatt-kori település nyomai rendszeres, esetleg lakóházakat is tartalmazó település-e, továbbá, hogy a Penteli-féle földön a még érintetlen területen a hallstatt-és koracsászárkori temető folytatódik-e? E problémák eldöntésére a dobogói bánya területén felmértünk egy 20×20 m-es részt és ezt 5×5 m-es szelvényekre osztottuk, az 1946. évi ásatás helyének közvetlen szomszédságában.

Feltártuk az I., V. és XVI. szelvényeket. Valamennyiben azonos volt a helyzet. Nevezetesen a kultúrjelenségeket mutató réteg a felszíntől számított 20 cm mélységben kezdődik és kb. 80 cm mélységig tart. Az I. szelvény északnyugati sarkában, másodlagos fekvésben, kb. 70×70 cm méretű területen égetett sártapasz-töredékeket találtunk. Az északi falban, a nyugati faltól 60 cm-re egy omphalos-os La Tène tálcskát találtunk. Beljebb a falban egy második edény is látszott. A jelenség feltárására nyitottuk meg az V. szelvényt, és kiderült, hogy La Tène sír van ezen a helyen, amely mellett azonban sem csontváz, sem kalcinált embercsontok nem voltak. A sír 68 cm mélyen, hallstatti kultúrretegbe volt bevágva. Mellékletei: 1. omphalosos tálcaska, 2. grafitos mázú kisbögre, 3. vaskés.

Miután a megnyitott három szelvény a keresett komolyabb települési jelenségeket nem mutatta, Penteli Ferenc földjén folytattuk a temető sírjainak feltárását. Itt ez alkalommal 12 sírt találtunk, ezek közül 10 hallstatt-kori, kettő koracsászárkori. Úgy látszik, hogy a temető Penteli földjének csupán az országút közvetlen szomszédságában levő részén van. Ezután átmertünk az országút baloldalát kísérő földsávra, amely Penteli földjének a Dobogóhalom felé eső lejtője s amelyről csupán az országút választja el. Itt találtuk az első árokban a 14. hallstatt-kori sírt és a 15.—16. bolygatott hallstatt-kori sírokat. Az utóbbi nagy kőpakolásos sír volt, de a legújabb időben feldúlták. Úgy látszik, hogy a temető erre is folytatódott; a terület teljes feltárása kíváncsúnak látszik.

4. *Hódmezővásárhely határa* (VIII. 31—IX. 12).

a) *Bodzáspart.* A korábbi években Banner János ezen a területen péceli kultúrához tartozó telepet és sírokat, aeneolithikus sírt, továbbá »Kőrös-kultúra« telepet tárt fel. Ez alkalommal főként a »Kőrös-kultúra« érdekelt bennünket. Az ásatás sikerrel is járt, amennyiben megtaláltuk az ezenkorú telepekre annyira jellemző nagyméretű szemétdödröket, amelyek közül egyet teljesen kibontottunk és többnek a helyét megállapítottuk. Találtunk két »Kőrös-kultúrához« tartozó sírt, részben a szemétdödrökbe nyúlva. Ezeket újra elföldelve (*in situ* céljaira) a helyszínen hagytuk. A kutatóárkokban szépszámú nagyméretű sártapasz-töredékeket is találtunk, és ez jogossá teszi a reményt, hogy nagyobb szelvények feltárásakor lakóházakat is találunk.

b) *Katona István halma.* Korábban, itt közelebbről meg nem határozható őskori, La Tène, kora-avar, gepida és árpádkori sírokat tártunk fel. Az eddig feltárt összesen 34 sír a halom egyharmadában volt, úgyhogy biztosra vehető, hogy a halom többi, eddig nem háborított területén az említett korok további sírjait is megtaláljuk. Főfeladatunk ez alkalommal tulajdonképpen az volt, hogy a korábbi ásatások által háborított területek határát megállapítsuk. Ez sikerült is, és kijelöltük a halomnak azt a háborítatlan részét, ahol a további sikeres feltárásokat végezhetjük. A temető kiterjedésének megállapítására a halom északkeleti szélén egy 4×4 m-es szelvényt tártunk fel, de ebben már nem voltak sírok. A halomtól keleti irányban, kb. 200 m-re, a régi szegedi út mellett, egy (a Katona István halmához hasonló) kiemelkedést vágtunk át több kutató-árokcal. Ezekből két hallstattkori, zsugorított csontváz került elő, szégyes mellékletekkel. Kétségtelen azonban, hogy itt további sírokkal számolhatunk, s tekintettel arra, hogy hallstattkori kutatásunk, különösen az Alföldön, még gyermekcipőben jár, a további ásatásokat igen fontosnak tartjuk.

c) *Szakálhát.* Ezen a területen koraárpádkori temető, egy a java neolithikumba tartozó, kevertkultúrájú telep, aeneolithikus és rézkori sírok kerültek elő. Különösen a neolithikus-telep érdekelt bennünket. Sajnos, a próbaásatás negatív eredménnyel zárult, amennyiben a korábbi feltárások — úgy látszik — a terület régészeti szempontból érdemes részét már felásták, és ahol még remélhetnénk leleteket, ott a tanyai épületek állanak. Találtunk egy tipikus Zók-Vucedol-kultúrához tartozó táltalpat, egy »hallstatti« nagyobb edény töredékeit és több, különböző méretű dödröt, igen szégyes neolithikus leletekkel.

d) *Soltpalé.* Egyik munkásunk, Dobos József jelentette, hogy a közelmúltban megvett négyholdnyi földjén halom van. Arra gondolva, hogy itt esetleg a soltpaléi I. és II. szarmatakorai telepek temetőit találjuk meg, próbaásatást végeztünk ezen a területen is. Feltártunk három sírt: egy nő, egy gyermek és egy férfi sírját. Tájolásuk majdnem pontosan nyugat-keleti, mellékleteik alapján X. századiaknak látszanak. A három sír a temető két sorát mutatta, és a sírok egymástól szabályosan kb. másfél m távolságra voltak. Itt honfoglaláskori sírokra is számíthatunk, de egykorai, talán szláv (?) temető a hazai kutatás szempontjából szintén komoly érdeklődésre tarthat számot.

5. *Tiszaeszlár* (X. 28—XI. 2). 1948 október 29—30-án a Tiszaeszlár-Újtelepről jelentett temetőt vizsgáltuk meg. A próbaásatás során egy sírt találtunk, amelynek mellékletei között egy kétfülű, amphora-szerű korongolt edény érdemel említést. A honfoglaláskori sírjainkban a kerámikus mellékletek rendkívül ritkák. A többi meghúzott kutatóárkunk meddő maradt, ami arra mutat, hogy a már korábban feltárt három síron kívül továbbiakkal nem számolhatunk.

November elsején és másodikon a Bashalom szomszédságában levő területet kutattuk át. Itt nagyobb kiterjedésű temető van. 1945 tavaszán Kiss Lajos, a nyíregyházi múzeum igazgatója, ezen a helyen 17 honfoglaláskori sírt már feltárt. Rohács József tiszalöki lakos ettől a helytől kb. 200 m-re hat, szintén honfoglaláskori sírt talált. Sajnos, ez utóbbi terület már be volt vetve, úgyhogy a korábban talált síroktól távolabb húzhattunk csak kutatóárkokat, ezek azonban meddők maradtak. A további munkát a Kiss

Lajos által talált sírok közelében folytattuk és itt már az első árokban megtaláltuk a temető 18-ik sírját, s mellette 19-nek is kibontakoztak a körvonalai. A 18. sírt felbontottuk, s benne lovas-temetkezést találtunk, zablával és kengyelekkel. A további kutatások szempontjából ez a terület ígérkezik használhatónak, s feltárása ötéves tervünkben szerepel is.

6—7. 1948-ban a Régészeti Osztály többhetes ásatásokat folytatott még *Tószegen* és *Borsodon*. Az előbbi helyen a szakirodalomban már régen ismert bronzkori telep egy szelvényét bontottuk fel, az utóbbi helyen a »bükki-kultúrához« tartozó telep egy részén folytattunk kutatásokat. Mindkét ásatás anyagának feldolgozása annyira előrehaladt, hogy azokról már a folyóirat következő számai egyikében teljes részletességgel számolhatunk be.

8. *Dunaharaszti I.* A Duna-Tisza-csatorna dunaharaszti szakaszánál csatornaásás közben a munkások későszarmata temetőre bukkantak. A csatornaépítés vezetősége e leleteket bejelentette, és a bejelentésre történt kiszállás bizonyossá tette, hogy nagyobb kiterjedésű temetőről van szó. Mivel a temető legnagyobb része a csatorna számára kijelölt területre esett, az volt a kötelességünk, hogy a földkitermelés munkáját szemmeltartva az esetleg felbukkanó sírokat megmentsük a szakkutatás számára. Ezen munkánkban a csatornaépítés vezetősége a legmesszebbmenően támogatott bennünket. Saját, a csatorna partján végzett ásatásunkból és a csatorna területéről összesen 38 sír került elő. A jól megfigyelt sírok tájolása egy kivételével délkelet-északnyugati, fejjel délkeletnek, egy volt csupán északnyugat-délkeleti. Érdekes megemlíteni, hogy valamennyi sírunk bolygatott volt, de még így is majd mindegyik sírből kerültek elő leletek, főként kerámikus anyag. A temető korát a temetkezési rítus (az S» és a két végén behajlított vaskapcsokat használó temetkezési rítus), a kerámia formakészlete, fibulatípusok, *Diocletianus* PB érme egyöntetűen a szarmatakor III. periódusába helyezik (Kr. u. 280—380-ig). A gömbösfarmájú, szürke, jóliszapolt edények mellett a füleskancsók és a Dragg. 37-es típusú tálak az uralkodók. Említeni érdemes még egy vasszekercét (fokos?) első, a korszak máig ismert leletei között, továbbá egy niellós-díszítésű ezüstcsüngőt. A temető anyagának feldolgozása folyamatban van.

Dunaharaszti II. Az imént leírt temető szomszédságában (légvonalban kb. 600 m-re északnyugatra), Laczkó Béla dunaharaszti fanító földjén, rigolírozás közben találtak egy aranytárgyakat tartalmazó későszarmata-sírt. A hitelesítő ásatáskor megállapítható volt, hogy a már eredetileg is bolygatott sír irányítása északnyugat-délkelet, fejjel valószínűleg északnyugatnak. A sír mellékletei a következők: 1. Aranylemez két darabban, amelyen préselt technikával készült három, egymást kergető állat (farkas, kutya?) látszik. Teljes hossza: 16·8 cm. 2. Keskenyebb, díszítetlen aranylemez, hossza 8·2 cm. 3. Aranylemezről préselt állatfej, homlokán két szemmel, nagy, dagadt ormánnyal (jávorszarvas orr?), kerek, kidülledő szemekkel és hosszúkás fülekkel. Hossza 7·5 cm. 4. Lapos bronzkarika, belsején erős kopásnyomokkal. 5. Kerek bronzcsat. A lelet pontos korát illetően addig nehéz véleményt mondani, amíg a lelet kimerítő ismertetése meg nem történt, de a figurális ábrázolások és a csattípusok a 280—400 közti időkre utalnak.

1949.

1. *Bükkhegység-Kőlyuk II. barlang.* Nemeskéri János az elmúlt év decemberében jelentette, hogy a Kőlyuk I. barlangban végzett ásatások alkalmával egy második barlangot fedeztek fel az első alatt. A felfedezéskor végzett futólagos munkák során »bükki-kultúrához« tartozó kerámia és kb. 12 cölöplyuk került elő. Erre a bejelentésre 1949 február elején megtekintettük a barlangot és további kutatásokat végeztünk. Megállapítható volt, hogy a cölöplyukak száma lényegesen több, mint gondoltuk. Mivel hasonló jelenséggel az Aggteleki-barlangban 1937-ben már találkoztunk, fontossá vált annak eldöntése, hogy itt a

»bükki-kulturában« jellegzetesen ismétlődő jelenségről van-e szó s ha igen, mi volt a cölöplyukak rendeltetése? Az Aggteleki-barlang cölöplyukairól megállapítható volt, hogy a »bükki-kultúra« idején mélyítették őket, és rekonstrukció is készült a cölöplyukak alapján. Ez a rekonstrukció azonban nem megnyugtató, úgyhogy a kőlyuki cölöprendszer teljes feltárása feltétlenül kívánatos volt.

Ezt a munkát csaknem teljes egészében elvégeztük március 21—25. között. Egészen kis területrészt maradt ki a barlang északi benyilójában. A benyíló alját hatalmas kőtömbök borítják, amelyeknek leszakadása talán a »bükki-kultúra« idején történt. Kb. egy m széles területsáv van ezen a helyen, ahol még lehetnek cölöplyukak. Átlagban 20—40 cm vastag földréteget távolítottunk el, kb. 120 m²-nyi területről s ekkor kaptuk meg azt a szintet, amelyen a cölöplyukak mutatkoztak. Két kb. 10—10 m² területen a letaposott padlózat egészen jól feltárható volt. Ezt a szintet vágta át a cölöplyukak. A 13. és 20. cölöplyukak között találtunk egy kb. 40 cm átmérőjű, köralakú tűzhelyet, amely több egymáson fekvő hamus- és faszénréteget tartalmazott. Ezen rétegek alatt találtunk egy cölöplyukat. Ez a megfigyelés arra mutat, hogy a település két szintjével kell számolnunk. A 3. és 4. cölöplyukak között került elő a második tűzhely, amely valamivel nagyobb volt, mint az első, és gödörszerű mélyedésében figyelhetünk meg a hamuval kevert faszénrétegeket. Ez a tűzhely tojásdad-formájú. A 23. és 3. cölöplyukak között találtunk egy tojásdad, 30×70 cm átmérőjű és kb. 60 cm mély gödröt. A padlózatról a cölöplyukakból, tűzhelyekből és gödrökből került elő az a kerámikus anyag, amely kizárólag »bükki« jellegű és így az egész település korát eldönti. A kb. 170 darab bemért cölöplyuk első, futólagos áttekintése azt mutatja, hogy azok csoportokra különülnek el. A barlang teljes feltárása és az eddigi megfigyelések részletes feldolgozása bizonyára választ adnak arra a kérdésre, hogy a »bükki« ember életének melyik vonatkozásával lehet ezt a cölöprendszert kapcsolatba hozni.

2. *Alsónémedi.* Szántó Boldizsár alsónémedi vadőr április 14-én szarmatakorai sírleleteket hozott be, amelyeket a község határanak két, egymástól kb. négy km-re fekvő pontjain talált. Az egyik lelőhely a községtől délnyugatra

mintegy három km-re, a 104. magassági pont halmá, az ú. n. Faluréti domb. A másik a községtől északnyugatra kb. egy km-re, az ú. n. Kenderföldéken húzódó homokdűnevonalat. Utóbbi helyen kezdtük el az ásatást április 20-án a szél által már meglehetősen lekoptatott ponton, ahol szarmatakorai gyöngyöket a felszínen szedtünk össze.

A három hétig tartó ásatás 61 sírt eredményezett, amelyek közül 38 a »pécéli« kultúrához, 13 a kisapostagi bronzkori-kultúrához és 10 a szarmata-kultúrához tartozott. Legérdekesebb anyagot a »pécéli« kulturális temető rész adott. Kb. 30 cm mélységben rátaláltunk egy kettős, ill. négyes temetkezésre. A sírban két zsugorított, arccal egymásnak szembefordított embercsontvázat, mellettük két, ugyancsak zsugorított egymással szembefordított állatcsontvázat találtunk. A sír korát az egyik emberi csontváz kétosztású tálja és a másik emberi csontváz két, magasfülű bögréje kétségtelenül eldönti, és azt a késő neolithikus péceli-kultúrába sorozzák. Érdekes lelet az egyik emberi csontváznál a gerinc mellett talált hengeresalakú rézcsővecske, amely igazolja azt a feltevést, hogy a kultúra hosszú ideig, a rézkorig él. A további sírokból említést érdemelnek a 4. gyermeksírt, amelynek öt edénymelléklete közül kettő új típust képvisel. Rézhenger ebben a sírban is előfordult. A 19. sírban a többek között, a sarokcsontoknál négy kovanyilhegyet találtunk, amelyek közül kettő igen szép, pattintott háromszög-forma, tiszta északi típusú. A 23. és 24. sírok edénymellékleteik miatt érdemelnek említést, a 25. sír pedig talán a hazai területen legkorábbi fémesszközt, egy kis, két végén hegyes, négyzetes metszetű rézárat tartalmazott. A 28. sírban ismét kettős állat-temetkezést és egy férficsontvázat találtunk. Az állatokat ugyanúgy zsugorítva és egymással szembefordítva találtuk a sírban, mint a már említett sírban, a zsugorított férficsontváz mellett négy edény és egy kovapenge volt.

A szarmatakorai sírok túlnyomórésze már ki volt fosztva, de még így is szolgáltatott annyi anyagot, hogy koruk pontosabban meghatározható: i. u. 100—180 közti időre. Kalcedongyöngy, állatalakos email-fibula, üveg- és pasztagyöngyök, orsógomb a korhatározó mellékletek. A temető részletes ismertetését tartalmazó feldolgozás folyamatban van.

Párducz Mihály